

SZEMPONTOK AZ AMERIKAI (1776) ÉS A MAGYAR (1849) FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZAT ÖSSZEHASONLÍTÁSÁHOZ

Nem én vagyok az első, akinek feltűnt az 1776. július 4-én elfogadott amerikai, illetve a valamivel több mint hetven évvel később, 1849. április 19-én ratifikált magyar Függetlenségi Nyilatkozat hasonlósága. Azok a történészek azonban, akik a két Nyilatkozat összehasonlítására vállalkoztak, leginkább a két dokumentum szerkezeti felépítését, eszmetörténeti forrásait és formális jogtörténeti vonatkozásait vetették össze. Ugyanakkor, kevésbé vállalkoztak a két Nyilatkozat szövegének textuális jellegű elemzésére, illetve annak vizsgálatára sem tértek ki, hogy az „erőszak elemek” milyen szerepet játszottak az amerikai és a magyar Függetlenségi Nyilatkozat érvrendszerében és retorikai kompozíciójában.¹ Tanulmányomnak nem célja a két dokumentum minden részletre kiterjedő összehasonlítása, a hangsúlyt az utóbb említett szempont vizsgálatára helyezem, s ezen túlmenően csak néhány – ehhez kapcsolódó – aspektust vonok be az elemzésembe.

Ilyen az amerikai és a magyar Nyilatkozat szerzőségének kérdése, valamint az is, hogy elemzésemben a két szöveg melyik változatát használom. Ezek megválaszolása a két dokumentum keletkezési körülményeinek vizsgálatára vonatkozó rövid kitérőt indokol.

A két Nyilatkozat keletkezési körülményei

Richard Henry Lee (1732–1794) virginiai képviselő, állama törvényhozó gyűlésének utasítását követve 1776. június 7-én terjesztette be a Második Kontinentális Kongresszusban a függetlenség kinyilatkoztatására vonatkozó határozati

¹ A teljesség igénye nélkül az alábbi munkák foglalkoztak a két nyilatkozat összehasonlításával: *Révész Imre*: Kossuth és a Függetlenségi Nyilatkozat. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Szerk. I. Tóth Zoltán. Bp. 1952. 439–440.; *Képes György*: Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc alkotmányjogi gondolkodásában. In: 150 év: a magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról. Szerk. Vörös Imre. Bp. 2000. 258.; *Uő*: Függetlenségi nyilatkozatok a 14. századi Skóciától a 19. századi Magyarorszáig. Jogtörténeti Szemle 8. (2006) 2. sz. 37–49.; *Szabad György*: Kossuth on the Political System of the United States of America. In: Études Historiques Hongroises 1975 publiées à l'occasion du XIVe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois. I. Bp. 1975. 501–529.; *Uő*: Kossuth az Amerikai Egyesült Államok politikai berendezkedéséről. Századok 109. (1975) 551–573.; *Urbán Aladár*: A Lesson for the Old Continent. The Image of America in the Hungarian Revolution of 1848/49. The New Hungarian Quarterly 17. (1976) 63. sz. 93.; *Armitage, D.*: The Declaration of Independence: A Global History. Cambridge, MA 2007. 124.

javaslatát. Ezt követően, a Kongresszus június 11-én egy öttagú bizottságot nevezett ki a Nyilatkozat megfogalmazására. Ennek tagjává Thomas Jeffersont (1743–1826), John Adamset (1735–1826), Benjamin Franklint (1706–1790), Roger Shermant (1721–1793) és Robert R. Livingstont (1746–1813) választották meg. A bizottság tagjai Jeffersont bízták meg a Nyilatkozat nyersfogalmazványának elkészítésével, amelyet átnéztek és némileg módosítottak. Az így létrejött szövegváltozatról Pauline Maier úgy vélekedett, hogy „a Függetlenségi Nyilatkozatnak az a fogalmazványa, amelyet a Kongresszusnak benyújtottak olyan mértékben Thomas Jefferson műve volt, hogy méltán nevezhető »Jefferson fogalmazványának«.”²

A Második Kontinentális Kongresszus július 2-án elfogadta Richard Henry Lee majd egy hónappal korábban beterveztett határozati javaslatát, s jogi értelemben ez jelentette az Egyesült Államok függetlenségének elfogadását a Kongresszus részéről. Az öttagú bizottság 1776. június 28-án nyújtotta be munkája eredményét a Kongresszusnak, amely július 3-án és 4-én vitatta azt meg. A küldöttek a teljes szöveg mintegy harmadát érintő jelentős változtatásokat hajtottak végre. Az így létrejött változatról Pauline Maier már úgy vélekedett, hogy „amikor Jefferson prózája vonatkozásában a Kongresszus érvényesülni engedte kollektív szerkesztői tehetségét, más emberek [tudniillik a Kongresszus tagjai] sokkal alapvetőbben és építőbb jelleggel járultak hozzá a Függetlenségi Nyilatkozathoz”.³ A Kongresszus tagjai ugyanis képesek voltak „beazonosítani és eltávolítani Jefferson furcsa állításait és szükségtelen szavait [...]. Értelmük, jó politikai és biztos nyelvezékük segítségével a küldöttek képesek voltak arra, hogy a Nyilatkozatot egyszerre pontosabbá és választóik meggyőződésével jobban összhangban levővé tegyék, s hogy erejét és szónoki hatását növeljék”. Vagyis a dokumentum „nem Jefferson, hanem a Kongresszus nyilatkozata volt, nem egyetlen ember s még csak nem is egy bizottság, hanem emberek egy nagyobb csoportjának munkája volt”.⁴ Az így megváltoztatott szöveget fogadta el július 4-én a Második Kontinentális Kongresszus. Mindez azt jelenti, hogy Thomas Jefferson csak ebben a korlátozott értelemben nevezhető az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat végleges változata szerzőjének. Elemzésemben azt a szövegváltozatot használom, amelyik Jefferson eredeti nyersfogalmazványának szövegét, illetve az ötös bizottság módosításait és a Második Kontinentális Kongresszus húzásait, kiegészítéseit egyaránt tartalmazza. Ez a változat azonban jóval nagyobb mértékben viseli magán Jefferson keze nyomát, s

² *Pauline Maier: American Scripture. Making the Declaration of Independence.* New York, NY 1998. 41–46., 97–143. Az idézet helye: 105.

³ *Maier, P.: American Scripture* i. m. 105.

⁴ Uo. 150.

ezért – Pauline Maier értékelésével összhangban és csakis ebben az értelemben – tekintem Jefferson az amerikai Nyilatkozat szerzőjének.⁵

Ezzel az eljárással szemben a magyar országgyűlés fordított logikával dolgozott. A képviselőház 1849. április 14-én zárt ülésen fogadta el a függetlenség kimondására, a Habsburg–Lotharingiai-ház trónfosztására, a szomszédos népekkel való békés viszonyra, illetve az eljövendő kormányforma meghatározásának mikéntjére vonatkozó négy határozati javaslatot, amelyek majd a magyar Függetlenségi Nyilatkozat utolsó nagy szerkezeti egységét alkotják. Ezt követően döntött arról, hogy „minthogy itt elvek vannak megállapítva, azokat szükséges formulázni”, mely feladat elvégzésére „közhelyeslés” mellett Kossuth Lajost (1802–1894), Szacsvey Imrét (1818–1849) és Gorove Istvánt (1819–1881) választotta meg. A felsőház szintén április 14-én fogadta el a négy határozati javaslatot, a megszövegező bizottság tagjává pedig Horváth Mihályt (1809–1878) és Hunkár Antalt (1783–1862) jelölte ki.⁶

Szabad György, Urbán Aladár, Závodszy Géza és Frank Tibor kutatásai alaposan feltárták, hogy Kossuth Lajos már az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc előtt megtanult és olvasott angolul, s hogy az Egyesült Államok történelméről, gazdasági és társadalmi viszonyairól, illetve politikai berendezkedéséről is beható ismeretekkel rendelkezett.⁷ Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat szövegét is jól ismerte, hiszen azt nem csupán angol tudása révén, hanem Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) 1834-ben megjelent könyvéből már magyar fordításban is olvashatta.⁸ Filológiai eszközökkel nem igazolt ugyan, de a fentebb mondottak tükrében nagyon is elképzelhető, hogy a magyar országgyűlés a Második Kontinentális Kongresszus mintája alapján nevezett ki egy szintén öttagú bizottságot a magyar dokumentum megfogalmazására.

Az elkészült Függetlenségi Nyilatkozatot április 19-én fogadta el a magyar országgyűlés. A végleges változat nagyobb mértékben tekinthető Kossuth Lajos művének, mint az amerikai Nyilatkozat végleges verziója Jeffersonénak.

⁵ Uo. 41–46., 97–143. Az idézet helye: 105.

⁶ Kossuth Lajos Összes Munkái XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849 január 1. – április 14. Szerk. Barta István. Bp. 1953. (a továbbiakban: KLÖM XIV.) 886–887.

⁷ Szabad Gy.: Kossuth az Amerikai Egyesült Államok politikai berendezkedéséről i. m.; Urbán, A.: A Lesson for the Old Continent i. m.; Urbán Aladár: Reformtörekvések és történelmi tanulságok: az alkotmányos fejlődés korabeli eredményei és a politikai publicisztika kezdetei Magyarországon, 1841–1842. Századok 114. (1980) 26–51.; Závodszy Géza: Az Amerika-motívum és a polgárosodó Magyarország. A kezdetektől 1848-ig. Bp. 1992. 224–229., 238–242., 247–248.; Frank Tibor: Az emigráns Kossuth és a politikai marketing születése. In: Kossuth Lajos a „magyarok Mózese”. Szerk. Hermann Róbert. Bp. 2006. 177–212.; Frank Tibor: Kossuth és Shakespeare. Nyelv és politika. In: *Üő*: Britannia vonzásában. Bp. 2018. 17–37.

⁸ Bölöni Farkas Sándor: Napnyugati utazás – Napló. Bp. 1984. 351–356.

A dokumentum első fogalmazványának legnagyobb része Kossuth kézírásában maradt ránk. A befejező részt jegyezte le Szacsvay Imre, a képviselőház jegyzője, s a szövegben egy harmadik kéztől származó kisebb törlések, pótlások és javítások is találhatóak. Amint azonban Révész Imre megjegyezte, a Szacsvay által leírt rész, illetve a harmadik kéztől származó módosítások is „Kossuth sajátos és jellegzetes szellemi termékei”, melyek „szintén az ő akaratából, diktálásával vagy legalábbis hozzájárulásával jöttek létre részben bizonyára magában a bizottságban, részben, lehet, még annak összeülte előtt, amikor ő ezt az első szövegtervezetet összeállította”. Ezért „ezt a nagy államiratot nemcsak tartalma szerint, hanem irodalmi formájában is föltétlenül *kossuthi műnek kell tekinteniünk*”.⁹ Tanulmányomban a Függetlenségi Nyilatkozatnak azt a változatát használom, amelyik a *Kossuth Lajos Összes Munkái* megfelelő kötetében található.¹⁰

A két Nyilatkozat szerkezeti felépítése

Annak megvilágítása érdekében, hogy a két Nyilatkozat érvrendszerében és retorikai kompozíciójában milyen szerepet játszanak az „erőszak elemek”, a két Nyilatkozat szerkezeti felépítésére is érdemes röviden kitérni. A két dokumentumot hagyományosan három szerkezeti egységre osztották.

1. Az első rész egy olyan elméleti bevezetés, amely a társadalmi szerződésre hivatkozó természetjogi érvelésen alapul.

2. A második azoknak a bűnöknek és visszaéléseknek a felsorolása, amelyeket a uralkodók és dinasztiák a két terület lakosai ellen elkövettek.

3. A harmadik részben kerül sor a két terület függetlenségének formális deklarálására.

Úgy gondolom azonban, hogy a beosztási egységek száma nagymértékben attól függ, hogy szakaszolási törekvésünkben milyen elemzési szempontot vagy szempontokat érvényesítünk. Amennyiben értelmi-tartalmi aspektusokat veszünk figyelembe, akkor úgy vélem, hogy ez a hármas beosztás áll az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatra. Az amerikai dokumentumban hosszabb, valamint elméletileg jobban megalapozott és kifejtett a társadalmi szerződés eszméjén alapuló természetjogi gondolat. Ez világosan elkülönül a második résztől, III. György vétkeinek a felsorolásától, amihez képest a harmadik, az egyesült gyarmatok függetlenségének kinyilvánítása is egyértelműen újabb önálló egységet alkot.

⁹ Révész I.: Kossuth és a Függetlenségi Nyilatkozat i. m. 432–433. [Kiemelés az eredetiben.]

¹⁰ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata. In: KLÖM XIV. 894–912. A közölt részleteket szöveg híven, a korabeli nyelvhasználatnak és helyesírásnak megfelelően közlöm.

Ezzel szemben, a magyar szöveg bevezető része jelentősen rövidebb amerikai megfelelőjénél, és elméletinek is alig nevezhető, mivel a kormányzók és kormányzottak közötti társadalmi szerződés gondolata meg sem jelenik benne. Csak néhány szóban utal arra, hogy a „nemzetgyűlés” Magyarországot „elidegeníthetetlen természetes jogaiba visszahelyezve” iktatja be „az önálló független európai státusok sorába”.¹¹ Vagyis, a magyar dokumentum esetében már ebben a részben megtörténik a függetlenség és a Habsburg-ház trónfosztásának *de facto* kinyilvánítása, míg az amerikai Nyilatkozatban erre ekkor még nem kerül sor, hanem csak ennek elméleti meglebegtetésére, „szükségessé válására” utal a szöveg.¹² A függetlenség *de facto* deklarálása az amerikai dokumentumban csak abban a harmadik részben történik meg, amely megint csak jelentősen eltér a magyar Nyilatkozat utolsó szakaszától.

A magyar szöveg hosszabb, mint amerikai megfelelője, és jelentősen több határozatot tartalmaz. Az amerikai Nyilatkozatban lényegében csak a függetlenség formális kinyilvánítása történik meg. Ezzel szemben a magyar dokumentumnak ez a része olyan, négy pontból álló határozati javaslat-sorozatot foglal magába, amely nem csupán azért hosszabb, mert Magyarország esetében a Habsburg-ház trónfosztását is be kellett iktatni a szövegbe. Ez utóbbin túlmenően, az országgyűlés azt is kinyilatkoztatta, hogy a szomszédos népekkel baráti viszonyt kíván ápolni, illetve megállapította, hogy a nemzetgyűlés által létrehozandó, eljövendő kormányzati rendszerének megállapításáig az ország milyen irányítás alatt fog működni. Az amerikai dokumentumban sem a szomszédos népekkel történő „békés egymás mellett élésről”, sem az eljövendő kormányzati rendszer kialakításáról nem esik szó.

Ennek az lehetett az oka, hogy a gyarmatok közös, konföderációs kormányzatának milyenségére vonatkozóan még elég bizonytalan elképzelések éltek ekkoriban, s ebben a tekintetben olyan kiinduló alapra sem támaszkodhattak, mint a *de facto* létező magyarországi kormányzati struktúra. Ekkoriban még az egyes tagállamok alkotmányainak kidolgozása volt napirenden, s a Második Kontinentális Kongresszus a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazásával egy időben, 1776. június 12-én jelölt ki egy bizottságot a gyarmatok közötti konföderáció tervének kidolgozására. Ám az ennek eredményeként megszülető úgynevezett Konföderációs Cikkelyek majd csak 1781. március 1-jén léptek hatályba.¹³

¹¹ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 895.

¹² Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 97.

¹³ A konföderáció és az örökkévaló unió cikkelyei. In: Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez i. m. 166–176. A cikkelyek ratifikálása azért húzódot el, mert a kisebb tagállamok addig nem voltak hajlandók megtenni azt, amíg a nagyobb és nyugati földigényekkel rendelkező tagállamok ezekről le nem mondtak a közös, konföderációs kormányzat

Arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a magyar dokumentum befejező részében kétszer is újbóli hivatkozás történik „nemzetünk elidegeníthetetlen természetes jogaira”, ami ebben a tekintetben az első részhez kapcsolja ezt a szakaszt. Részben ezekre a sajátosságokra hivatkozva állapította meg a magyar Nyilatkozat egyik utóbbi elemzésében Miru György, hogy szerinte nyelvi szempontból „a szöveg két nagy egységre tagolódik, az egyiket a deklaratív első bekezdés és a határozati pontokat kifejtő utolsó bekezdések alkotják, a másikat a deklarációt alátámasztó indoklás”. Úgy vélte, hogy a magyar Nyilatkozat „első és utolsó bekezdéseiben az állami frazeológia érvényesül”, míg a középső részben a történeti érvelés dominál. S mivel a magyar Nyilatkozat elméleti érvrendszeréből hiányzik a társadalmi szerződés eredeti értelmében megfogalmazott gondolatára való hivatkozás, valamint a természetjogi felfogás rendszeres kifejtésére sem kerül sor, s mivel a történeti jogi érvelés a szöveg minden részében megtalálható, a középsőben pedig uralkodó, így az is felvethető, hogy Kossuth a történeti érveket tartotta fontosabbnak vagy legalábbis hatásosabban alkalmazhatónak.¹⁴

Mindkét dokumentum leghosszabb része az a középső egység, amelyben Jefferson és Kossuth az észak-amerikai brit gyarmatokat, illetve Magyarországot ért sérelmeket sorolja fel. Fontos különbség azonban, hogy a magyar Nyilatkozat második része sokkal hosszabb, mint amerikai társáé. Az előbbi esetében ez körülbelül tizennégy nagy alakú nyomtatott oldalt tesz ki, míg Jefferson beírta három hasonló nagyságú oldallal. Amint azt David Armitage némi iróniával megállapította, a magyar „dokumentum lehet a valaha kibocsájtott leghosszabb függetlenségi nyilatkozat. Nagy része háromszáz év magyar történelmét a Habsburg monarchia általi elnyomatás sorozataként mondja el”.¹⁵

E különbség egyik oka az, hogy Kossuthnak nagyobb időtávlatra kellett visszatekintenie, hiszen a Habsburg-dinasztia több mint háromszáz évvel a magyar dokumentum elfogadása előtt került tartósan hatalomra Magyarországon, míg az amerikai Nyilatkozat megfogalmazói legfeljebb 1607-ig, Virginia, az első állandó észak-amerikai angol gyarmat megalapításáig tudtak visszatekinteni. Valójában azonban a helyzet az, hogy mindkét dokumentumban a friss, aktuális bitorlások felsorolása dominál, s jóval kevesebb szó esik a korábban elszenvedett

javára. Ez a folyamat csak 1781 elejére fejeződött be. *Alan Taylor: American Revolutions: A Continental History, 1750–1804.* New York, NY 2016. 337–339.

¹⁴ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 910.; *Miru György: Kossuth a politikai (nyelvi) újtó. Nyelvi és szemléleti fordulat a Függetlenségi Nyilatkozatban.* In: „Politica philosophiai okoskodás”. Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig. Szerk. Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc. Debrecen 2013. 277–278.

¹⁵ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 98–101.; A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 896–910.; *Armitage, D.: The Declaration of Independence* i. m. 124.

sérelemről. Az utóbbiakról Kossuth körülbelül két nagyalakú nyomtatott oldal terjedelemben s az általánosság szintjén nyilatkozott, olyan kifejezéseket használva, mint például, hogy a magyar nemzet önvédelme érdekében már a múltban is „több ízben [...] fegyveres védelemhez volt nyúlni kénytelen”.¹⁶

Ezt követően tért rá az 1848 tavasza óta esett bitorlások felsorolására, aminek körülbelül tizenegy oldalt szentelt. Ebben a részben konkrét törvények, intézkedések felelgetésével tette ezt. Az 1848 tavasza óta elszünetett sérelmeket időrendben haladva úgy tekintette át Kossuth, hogy azok egyre súlyosabbá válva, logikusan vezettek az utolsó rész határozati javaslataihoz. A magyar Nyilatkozat a Habsburg-ház trónfosztását is tartalmazta, s ezért annak érvelése a dinasztia által elkövetett bűnökre van kihegyezve, több konkrét uralkodó (II. József, II. Lipót, I. Ferenc, V. Ferdinánd) és a Habsburg-család több más tagja (Lajos főherceg, Ferenc Károly főherceg, Zsófia főhercegnő, István nádor) megemlítésével. E dinasztia-centrikusság oka valószínűleg az, hogy Kossuth és a magyar kormányzat nem ismerte el V. Ferdinánd (ur. 1835–1848) lemondását és az ifjú Ferenc József (ur. 1848–1916) koronázás, koronázási eskü és hitlevél nélküli trónra emelését. Az uralkodóváltás egyfajta dinasztiai belüli palotaforradalom eredménye volt, s ezért neki és a magyar Nyilatkozatnak azt kellett igazolnia, hogy nem egy konkrét uralkodó, hanem a Habsburg–Lotharingiai-ház vált alkalmatlanná arra, hogy Magyarország trónján üljön.¹⁷

Az amerikai Nyilatkozat sérelmeket felsoroló része általánosságban – tehát konkrét törvénycikkeket nem felsorolva – említ olyan, a gyarmatiak számára sérelmes brit intézkedéseket, amelyek III. György (ur. 1760–1820) trónra kerülése óta léptek hatályba. Jefferson az aktuális uralkodó vétkeit állította a középpontba, s ennek oka az volt, hogy a gyarmatiak által sérelmesnek tartott törvényeket a brit Parlament iktatta törvénybe, amelynek autoritását az amerikaiak nem fogadták el. Úgy gondolták, hogy az a Parlament, amelyben nem ülnek ott képviselők, adóügyekben nem hozhat rájuk nézve kötelező határozatokat. Angol embert ugyanis csak akkor lehet megadóztatni, ha ahhoz ő maga személyesen vagy képviselői útján beleegyezését adta. Mivel azt a korabeli viszonyok mellett technikailag nagyon nehéz lett volna megoldani, hogy a gyarmatiak képviselői ott üljenek a londoni Parlamentben, a gyarmati politikusok az 1770-es évek közepére egy olyan megoldást tartottak elfogadhatónak, hogy a rájuk vonatkozó törvényeket az egyes gyarmatok törvényhozásai alkossák, s csupán a közös király személye kösse össze a birodalom két területét. Lényegében ezt fogalmazta meg 1774-ben – még a fegyveres küzdelem kibontakozása előtt – Thomas Jefferson a *The Summary View of the*

¹⁶ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 896.

¹⁷ Uo. 898–899., 901.

Rights of British America (Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése) című művében, amely íróként és politikai teoretikusként is ismertté tette a nevét.¹⁸

1776 júniusában azonban már több mint egy éve zajlott a háború, s az ellentétek feloldhatatlanokká váltak. Ilyen körülmények között merült fel a függetlenség kikiáltásának gondolata, s mivel a gyarmati felfogás szerint a király személye maradt a két fél közötti egyetlen összekötő kapocs, a Függetlenségi Nyilatkozatban azt kellett a Második Kontinentális Kongresszusnak igazolnia, hogy a király sértette meg a társadalmi szerződést s vált alkalmatlanná feladata ellátására. A másik ok, ami miatt az amerikai dokumentum III. György aktuális vétkeire összpontosított, az volt, hogy Jefferson a fentebb említett, 1774-ben megjelent munkájában az ősi angolszász szabadságjogokig visszavezetett részletes, tizennégy nagy alakú nyomtatott oldalnyi terjedelmű történeti elemzésben sorolta fel a korábbi és az aktuális brit uralkodóknak a gyarmatok ellen elkövetett bűneit. Mindezek miatt Jefferson erre a Függetlenségi Nyilatkozatban már nem kerített sort. A történeti érvelés részletességét illetően a Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése jobban hasonlít a magyar Függetlenségi Nyilatkozathoz, mint amerikai társához. Azt is hozzá kell azonban tenni, hogy Jefferson előbb említett munkájában – elsősorban a 18. századi „valódi whig” szerzők felfogására és történetiszemléletére alapozva – részletesen kifejtett elméleti érvelés is található.¹⁹

Az amerikai Nyilatkozatban is érzékelhető, hogy a szövegben és az időben előre haladva ezek az intézkedések egyre nagyobb sérelmeket okozva vezetnek el az Egyesült Államok függetlenségének kinyilvánításáig. Ezzel összefüggésben, mindkét dokumentum szerzője nagy hangsúlyt helyezett annak igazolására, hogy a magyarok és a gyarmatiak évtizedes, sőt évszázados szenvedései vezettek a végső szakításhoz, vagyis arra nem egy hirtelen fellángolás miatt került sor. Jefferson eredeti fogalmazványa első, elméleti részében kétszer is utalt arra, hogy „a visszaélések és bitorlások hosszú sora” volt az, amely a döntő szakítás megtételére készítette az amerikaiakat, hiszen „Nagy-Britannia jelenlegi királyának a története nem egyéb, mint a jogtalanságok és bitorlások lankadatlan sorozata”. Kossuth nagyon hasonló stílusban mutatott rá a középső rész elején arra, hogy a Habsburg-dinasztia 300 éves magyarországi uralma „nem egyéb, mint

¹⁸ *Thomas Jefferson*: Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése. In: Új rend egy új világban i. m. 75–94. Jeffersonnak erről a művéről lásd *Stephen A. Conrad*: Putting Rights Talk in Its Place: The Summary View Revisited. In: *Jeffersonian Legacies*. Ed. Peter S. Onuf. Charlottesville, VA 1993. 254–280. A gyarmatok és az anyaország alkotmányos viszonyának ekkori változásaira lásd *Jack P. Greene*: The Constitutional Origins of the American Revolution. New York, NY 2011. 149–186., 176.

¹⁹ Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése i. m. 86–90. A „valódi whig” szerzők Jeffersonra gyakorolt hatásáról lásd *Lévai Csaba*: Hogyan biztosítható az erényes köztársaság fennmaradása? A klasszikus republikanizmus és a skót felvilágosodás összefonódása Thomas Jefferson politikai gondolkodásában. In: „Politikai filozófiai okoskodás” i. m. 277., 221–229.

a folytonos szenvedés három százada”. A hasonlóság szembeötlő. Kossuth azonban a magyar Nyilatkozat további részeiben még kétszer visszatért erre a témára. Először a Habsburgok bűneit felsoroló középső egység első, az 1848 tavasza után keletkezett sérelmek felsorolását megelőző általános részében mutatott rá, hogy a dinasztia magyarországi uralma „a folytonos hitszegés históriája maradt”. Másodszor pedig a Habsburgok bűneinek az 1849-es tavaszi fordulat előtti felsorolását zárva, mintegy összegzésként állapította meg, hogy ezennel a világ elé tárta a dinasztia „példátlan bűneinek hosszú sorát”.²⁰

Az „erőszak motívumok” szerepe

Lássuk most már a sérelmeket felsoroló középső részeket. Jefferson és Kossuth eltérő retorikai kompozíciót alkalmazva építették fel nyilatkozatuk ezen részét. Az utóbbi szerző kronológiai rendben haladva, a történelmi események jelen felé haladó „besűrítésével” – vagyis egyre intenzívebbé váló felsorolásával – juttatja el olvasóit az elkerülhetetlen csúcspontig: a függetlenséget és a trónfosztást kinyilatkoztató határozati javaslatokig. Az erőszakos elemeket tartalmazó részek ebben a konstrukcióban töltik be a maguk szerepét, s elsősorban az érzelmi elkötelezettség felfokozását szolgálják. Egy olyan dinasztiaival ugyanis, amelyik a magyar nemzettel szemben szörnyű erőszakos cselekedetek elkövetésére képes, nem érdeemes és nem is szabad a közös politikai köteleket fenntartani.

Jefferson másik utat választott: az érzelmi intenzitás fokozásának eszközével élt. A gyarmatiak sérelmeinek felsorolását olyan elvontabb, személytelenebb bitortlások felsorolásával kezdte, mint a törvénykezési és törvényhozási kérdések vagy a gyarmati kereskedelem és a gazdaság szabályozását célzó brit intézkedések. Ezt követően tért rá a brit kormányzat azon lépéseinek bemutatására, amelyek már nem csupán jogi vagy anyagi értelemben vett veszteségeket okozhattak a gyarmatok lakosainak, hanem közvetlenül fizikai létezésüket fenyegették. Az erőszakos elemek ebben a részben kaptak döntő szerepet. Alapvetően azt a célt szolgálták, hogy segítségükkel szinte tovább már nem fokozható mértékben növelje a gyarmatiak érzelmi elkötelezettségét és fenyegetettség-érzését, hogy a rettenetes erőszakot elkövető brit kormányzattal már semmi közösséget ne érezzenek. Az amerikai dokumentumban az erőszakos elemeket tartalmazó részek az érzelmek kulminációs pontját jelentik, míg a magyar Nyilatkozatban – a szigorúan érvényesített időrendi elbeszélésnek is köszönhetően – egymás után többször ismétlődve, „hullámszerűn” segítik a kívánt érzelmi hatás elérését.

²⁰ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 98.; A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 896., 897., 909.

A két dokumentum esetében már az érzelmileg kevésbé túlfűtött részekben is érdekes hasonlóságok figyelhetők meg. Mindkét szerző azzal vádolta uralkodóját, hogy a gyarmatiak, illetve a magyar nemzet kárára alakították át birodalmuk struktúráját. Jefferson még az amerikai Nyilatkozat „személytelenebb” részében a brit Parlament által 1774-ben elfogadott úgynevezett Québec-törvényt hánytorgatta fel az uralkodónak. Ez egyrészt biztosította a nevezett tartomány francia lakói számára katolikus vallásuk szabad gyakorlását, lényegében érvényben hagyta az esküdszék nélküli francia igazságszolgáltatási rendszert, míg a québeci lakosok gyűlései sokkal korlátozottabb jogkörökkel rendelkeztek, mint a régebbi brit gyarmatok törvényhozó testületei. Ezek a rendelkezések azért háborították fel a tizenhárom brit gyarmat erősen protestáns elkötelezettségű lakóit, mert évszázados küzdelmet folytattak a szomszédságukban élő „pápista” franciák ellen, akiknek politikai és igazságszolgáltatási rendszerét az „angol szabadsággal” összeegyeztethetetlennek tartották. Most azonban azt kellett látniuk, hogy a londoni kormányzat az új tartomány békés birodalmi integrációja érdekében olyan engedményeket tett az anyaországban jogi értelemben is diszkriminált katolikusoknak, amelyekre később precedensként lehet majd hivatkozni a tizenhárom gyarmat elleni fellépés során. A törvény Québec tartomány határait délre, az Ohio folyóig terjesztette ki, ami a régebbi brit gyarmatok lakóinak egyértelműen az ő nyugati terjeszkedésük korlátozását jelentette.²¹

Jeffersonnak a Québec-törvényt bíráló sorai párhuzamba állíthatók Kossuth Nyilatkozatának az olmützi alkotmányt kritizáló részével. A magyar dokumentum szerzője már az 1848 márciusa után történtek részletes áttekintését megelőző, az általánosabb sérelmeket is tartalmazó részben megemlítette, hogy a Habsburg-dinasztia „erőszakkal eldarabolja s megcsonkítja az ország területi épségét, melyet fenntartani megesküdött”. Az olmützi alkotmánnyal kapcsolatban pedig részletesen felsorolta a Magyarországtól elcsatolt tartományokat, különös tekintettel „a rácz rablók számára [...] kiszakított” Vajdaságra. Ez utóbbi kitételnek azért van a későbbiek szempontjából nagy jelentősége, mert a magyar Nyilatkozat „legerőszakosabb” részei éppen a nemzetiségek által elkövetett kegyetlenkedésekre vonatkoznak.²²

A nyíltan erőszakos elemekhez egyel közelebb lépve nagyon érdekes látni, hogy mindkét dokumentumban viszonylag nagy teret kapott annak a veszélynek a bemutatása, miszerint a gyarmatok és Magyarország békés lakosai között az uralkodók „idegen” állandó hadseregeket állomásoztattak. Az amerikai

²¹ *Taylor, A.: American Revolutions* i. m. 83–86. Arra, hogy a katolikus ellenesség milyen szerepet játszott a 18. századi brit nemzeti identitás kialakulásáról, lásd *Linda Colley: Britons: Forging the Nation, 1707–1837*. New Haven, CT 1992.

²² A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 897., 908.

Nyilatkozat szövege szerint III. György „béke idején állandó hadseregeket tartott közöttünk törvényhozásaink bejegyzése nélkül”, valamint olyan törvényeket hagyott jóvá, amelyek lehetővé tették, hogy „hatalmas fegyveres seregeket szállásolhasson el közöttünk”. Az idézetek egyértelműen a 18. századi brit ellenzéki, „valódi whig” szerzők gondolatait visszhangozták, akik szerint az állandó hadsereg a zsarnokság eszköze a békés polgári lakosság elnyomására, s helyette az állampolgárok milíciáira kellene inkább támaszkodni, ahogyan az az észak-amerikai brit gyarmatokon is szokás volt.²³

Kossuth hasonló modorban a Habsburgok „divide et impera” politikáját vetette a dinasztia szemére, vagyis: a „magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokba volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országban többnyire osztrák seregek tanyáztak, mellyeknek legnagyobb része inkább a pártütések támasza, mint a törvény s belbéke ótalmazója vala”. S bár a magyar kormány mindent megtett e visszas helyzet felszámolására, kísérleteik a dinasztia ellenállásán megbuktak. A magyar Nyilatkozat – amerikai társához hasonlóan – a reguláris hadseregek polgári lakosságot elnyomó funkciójára helyezte a hangsúlyt. Tehát arra, hogy azok jelenléte Észak-Amerikában és Magyarországon is a „belbékét” veszélyeztette és a Habsburgok, illetve a brit uralkodó érdekeit szolgálta. Mindkét dokumentum azt is határozottan kifejtette, hogy erre a gyakorlatra a helyi törvényhozások hozzájárulása nélkül, „a törvény ellenére” került sor. A két szerző a békés lakosság körében állomásoztatott állandó hadsereg képének felemlegetésével készítette elő a valódi erőszakos cselekmények retorikai „kirobbantását”, ami a nyilatkozatok következő részében be is következett. Ebben a helyzetben már csak egy szikra kellett a tényleges fizikai erőszak elszabadulásához.²⁴

III. Györgynek ugyanis nem volt elég, hogy reguláris katonaságot állomásoztatott a békés gyarmati lakosság körében, hanem „idegen zsoldosokból álló hatalmas sereget hoz ellenünk, hogy bevégezze a halál, a pusztítás és a zsarnokság már megkezdett és olyan kegyetlenséggel és arcátlansággal végzett munkáját, amelynek párját a legsötétebb korszakokban sem találjuk, és amely teljességgel méltatlan egy civilizált nemzet vezetőjéhez”. A brit uralkodó vétkeit felsoroló rész vége felé pedig még egyszer visszatért arra, hogy a britek „megengedték fő magisztrátusuknak, hogy ne csupán a mi véreinkből származó, hanem skót és külföldi zsoldosokat küldjenek ide a mi lerohanásunkra és elpusztításunkra”. Jefferson itt arra utalt, hogy a brit kormányzat különböző német fejedelmektől – az amerikai függetlenségi háború teljes tartamát tekintve – körülbelül 29 000 zsoldos katonát vásárolt, hogy az amerikai hadszíntéren szolgáljanak. Erre azért volt szükség, mert

²³ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 99.

²⁴ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 902.

a brit szárazföldi haderőt európai mércével mérve közepes nagyságúnak tekinthetjük, hiszen a szigetország védelmében valójában a hadiflotta játszott a döntő szerepet. A függetlenségről szóló határozati javaslat elfogadásának napján, 1776. július 2-án szállt partra New York City közelében a gyarmati lázadás leverésére küldött haderő, amellyel együtt az Észak-Amerikában állomásozó csapatok teljes létszáma körülbelül 32 000 főt tett ki. (Ez a teljes brit szárazföldi hadsereg mintegy kétharmadát jelentette.) A német zsoldosok többsége – mintegy 17 000 fő – abból a Hessen-Kasselből érkezett, amelyben a fejedelem első felesége, II. György brit uralkodó (ur. 1727–1760) lánya volt. Ezért a gyarmati köznyelvben minden brit szolgálatban álló német zsoldost „hesseninek” neveztek. Jefferson a „halál, a pusztítás és a zsarnokság” munkáját beteljesítő, az amerikaiak „elpusztítására” ideküldött német zsoldosok képét azért tudta tehát az amerikai dokumentumban olyan hatásosan megjeleníteni, mert az amerikaiak körében széleskörűen elterjedt az állandó zsoldoshadseregekkel szembeni ellenérzés. Amint arról korábban már szót ejtettem, az angol „valódi whig” politikai hagyományból következően a gyarmati lakosok a zsoldosseregeket a zsarnoki kormányzat eszközeként tekintették, hiszen katonáik nem családjuk és hazájuk megvédése érdekében, hanem pénzért harcolnak. A „hesseniek” ráadásul idegenek, vagyis nem „a mi vérünkben szarmazóak” voltak, akik olyan politikai közegekből érkeztek, amelyekben zsarnoki, abszolutisztikus kormányzatok uralkodnak, s ahol ismeretlenek a „szabad angol kormányzat” intézményei. Az amerikai Nyilatkozat szerzője ezért a „hesseniek” megjelenését annak visszaigazolásaként tudta felhasználni, hogy a brit kormányzat is a zsarnokság útjára lépett, s az amerikaiakat is ennek igájába kívánja hajtani. És ezzel a brit uralkodó „kiírta” magát a civilizált fejedelmek sorából.²⁵

Tudjuk, hogy a magyar szabadságharc sorsát eldöntő, nagyméretű orosz intervencióra csak a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után került sor. Kossuth mégis hivatkozhatott arra, hogy az erdélyi harcokba már az orosz csapatok is beavatkoztak, hiszen az osztrák hadvezetés „az orosz csár segítségéhez folyamodott, s a szomszéd Oláhországból ugy a magas porta tiltakozása mint az európai hatalmak bukaresti consulainak ellenzése daczára a népjog megsértésével,

²⁵ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100., 101.; *The Encyclopedia of Colonial and Revolutionary America*. Ed. John M. Faragher. New York, NY 1996. 189.; *A. J. O'Shaughnessy: The Men Who Lost America: British Leadership, the American Revolution and the Fate of Empire*. New Haven, CT 2013. 92.; *Taylor, A.: American Revolutions* i. m. 162–163. A „hesseni” zsoldosok szerepére a Függetlenségi Nyilatkozat megszületésében lásd *Maier, P.: American Scripture* i. m. 38–39.; *Robert G. Parkinson: The Common Cause: Creating Race and Nation in the American Revolution*. Chapel Hill, NC 2016. 213–229. A „valódi whig” szerzők amerikai hatására lásd *Gordon S. Wood: The Creation of the American Republic, 1776–1787*. New York, NY 1969. 3–45.; *Vajda Zoltán: Republikánizmus az Egyesült Államok 18–19. századi történelmében*. Aetas 13. (1998) 4. sz. 39–68.; *Lévai Csaba: A republikánizmus-vita. Vita az amerikai forradalom eszmétörténeti háttéréről*. Bp. 2003.

orosz seregeket hozott be Erdélybe, a magyar nemzet legyilkolására”. A délvidéki szerb felkeléssel kapcsolatban pedig arra utalt, hogy „a szomszéd Szerbiából szerb rabló csoportokat, a rácز pártütők segítségére, s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették”. Vagyis, a magyar Nyilatkozat érvelésében is megjelent a magyarok és a Habsburgok állami egységén kívülről érkezett idegen csapatok alkalmazásának motívuma, ahogyan Jefferson érvelésében is jelen volt a brit-amerikai államközösségen kívülről behozott idegen hadseregek fenyegetésének gondolata.²⁶

Kossuth Jefferson fenti hangvételéhez hasonló módon vádolta meg a Habsburgokat azzal, hogy a magyar kormányzat elleni lázadást szított a magyarországi nemzetiségek körében. A szerb felkelésről így írt: „következtek a rácз lázadásban iszonyatosságok, mellyeknek hallatára is elborzad az emberi szív. A békés lakosok legyilkoltattak, a kínzásoknak legirtóztatóbb nemeivel, egész virágzó városok s falvak elpusztítottak, a gyilkosoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn, s az országnak legvirágzóbb vidéke siralomvölgyévé tétetett.” Kossuth leírásában több hasonló elemet lehet találni ahhoz, ahogyan Jefferson a „hesseniek” kegyetlenségét ábrázolta. Egyrészt Kossuth is a „pusztítás” kifejezést használta a szerbek cselekedetivel kapcsolatban, másrészt pedig ő is arra utalt, hogy a lázadó „rácзok” példátlan, korábban nem tapasztalt kegyetlenségeket követtek el. A legfontosabb hasonlóság azonban az, hogy a lázadó szerbeket, Jeffersonhoz hasonlóan, a magyarokhoz viszonyítva idegenekként jellemezte. Ezt egyrészt annak hangoztatásával érte el, hogy a magyarok ellen harcolók egy része „a szomszéd Szerbiából” – vagyis külföldről – „szerb rabló csoportok” tagjaként érkezett az országba, amelyhez – a hesseni zsoldosokhoz hasonlóan – semmilyen kötelék nem fűzi őket. A szerbek másik része azonban a Magyarországon élő szerb nemzetiség tagja volt, így az ő esetükben ezt az „idegenszerűséget” nehezebb volt Kossuthnak igazolnia. Ezt a „saját hazájában földönfutó koldussá” lett magyarok képével érte el, amivel egyértelműen érzékeltette, hogy a magyarok és támadóik világosan elkülönülnek egymástól, mintha idegenek lennének.²⁷

Azonban az amerikaiaknak sem csak külső, brit reguláris vagy német zsoldos ellenségekkel kellett szembenézniük, hanem azzal is, hogy az amerikai társadalom jelentős hányada is a brit felet támogatta. Ilyenek voltak a lojalisták, vagyis a gyarmati fehér társadalom azon tagjai, akik hívek maradtak a brit kormányhoz, s egy részük fegyverrel is hajlandó volt harcolni a britekkel szembeforduló honfitársaik ellen. Korabeli felmérések hiányában a lojalisták arányát az amerikai

²⁶ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 908., 902.

²⁷ Uo. 902.

népességen belül nehéz megállapítani. A rendelkezésre álló adatok alapján 20–30% közé teszik a számukat. A fehér lojalisták mellett az őshonos amerikaiak többsége is a britek oldalán harcolt a függetlenségi háborúban, mivel úgy látták, hogy a gyorsan növekvő amerikai népesség nagyobb mértékben fenyegeti földjeiket, mint a szőrmekereskedelmi lobby által is befolyásolt brit kormányzat. Az utóbbi abban volt érdekelt, hogy a nyugati területek maradjanak az indiánok ellenőrzése alatt, hogy ott az őslakók zavartalanul vadászhassanak, a szőrmét pedig továbbra is eladhassák a brit kereskedőknek. A kereskedők és a kormányzat ugyanis az amerikai telepesekhez viszonyítva kedvezőbb áron, jobb minőségű iparcikket és használati tárgyakat tudtak az indiánoknak felajánlani. Végül, azokat az afroamerikai rabszolgákat is a fehér gyarmatiak belső ellenségei közé sorolhatjuk, akik vagy csak megszöktek, vagy aktívan támogatták is a brit háborús erőfeszítéseket. Számukat az újabb becslések 20 000 körülire teszik. Mindez világosan jelzi, hogy Észak-Amerikában – az 1848–1849-es magyarországi eseményekhez hasonlóan – valódi és nagyon kegyetlen polgárháború zajlott.²⁸

Ezt a helyzetet jól megvilágítja, ha a magyar Nyilatkozat szerb és román felkeléssel kapcsolatos részleteit összevetjük az amerikai Nyilatkozat azon részével, amely britek által felbujtott „kegyetlen indián vademberek” tetteivel foglalkozik. Jefferson, Kossuthoz hasonló módon, azzal vádolta meg a brit uralkodót, hogy „lázzadást szított soraink között”, többek között azzal, hogy „rászabadította határaink lakosságára a kegyetlen indián vadembereket, akiknek közismert harcmódorához tartozik mindenki kiirtása, korra, nemre és életkörülményre való tekintet nélkül”. Mint Kossuth rámutatott, Erdélyben a „felizgatott népiségek polgárháborúja dühöngött”, mivel „a hitszegő osztrák vezérek nem elégték a rendes seregekkeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámoltatva fellázították az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalizmussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat, s köztök N.-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét”.²⁹

²⁸ *Colin Bonwick: The American Revolution.* Charlottesville, VA 1991. 97.; *Encyclopedia of Colonial and Revolutionary America* i. m. 244–245.; *Taylor, A.: American Revolutions* i. m. 211–219., 251–278.; *Cassandra Pybus: Jefferson’s Faulty Math: The Question of Slave Defections in the American Revolution.* William and Mary Quarterly 62. (2005) 2. sz. 264. Az utóbbi tanulmányról magyarul is olvasható ismertetést lásd *Lévai Csaba: Számháború. Mekkora volt az egyesült államokbeli rabszolgatartók vesztesége az amerikai forradalom következtében.* Klió. Történelmi Szemlélő Folyóirat 14. (2005) 3. sz. 118–126. Azt, hogy az afroamerikaiak milyen hatással voltak a Függetlenségi Nyilatkozat megszületésére, a későbbiekben részletesebben is tárgyalom.

²⁹ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100.; A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 906.

Ez a részlet több okból érdekes a számunkra. Egyrészt amiatt, hogy a magyar és az amerikai dokumentum egyaránt kizárólagosan a Habsburg kormányzatot, illetve III. Györgyöt tette felelőssé a polgárháború tudatos kirobbantásáért. Másrészt pedig azért, mert Kossuth és Jefferson is nagy hangsúllyal említette, hogy az indiánok és a nemzetiségi felkelők irreguláris egységei a „civilizált” hadviselésen túlmutató módszereket alkalmaztak. Az amerikai Nyilatkozatban már a hesseni zsoldosokkal kapcsolatban felmerült, hogy alkalmazásuk „teljességgel méltatlan egy civilizált nemzet vezetőjéhez”, s Jefferson az őshonos amerikaiakkal kapcsolatban is hasonló retorikai fogásokat alkalmazott. Más írásaiban az indiánokra úgy tekintett, mint akikben potenciálisan megvan az értelmi képesség ahhoz, hogy a fehér amerikaiak civilizált világának részeseivé váljanak. Ehhez át kell venniük az utóbbiak földművelő, mezőgazdálkodó életmódját és fel kell adniuk bizonyos szokásaikat. Jelenleg azonban még a civilizált világon kívül élnek, s ennek megfelelő szokásokkal is rendelkeznek. A jelen állapotát ahhoz a helyzethez hasonlította, mint amikor a barbár germánok még a Római Birodalom határain kívül éltek, és még nem civilizálódtak, nem vették át a rómaiak életmódját és szokásait. Ebből következően, harcmódoruk is ennek a civilizáción kívüli létnek megfelelő, vagyis ehhez hozzátartozik „mindenki kiirtása korra, nemre és életköriülményre való tekintet nélkül”.³⁰

Kossuth ehhez nagyon hasonló módon jellemezte az irreguláris román felkelés civilizálatlan hadviselését, amely „barbár vandalizmussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget”. Kossuthnak ez a megjegyzése kísértetiesen hasonlít arra, amit Jefferson az indiánok harcmódoráról mondott. Bár Jefferson hasonlatát nem ismerhette, Kossuth is a Római Birodalom példájából vett hasonlattal világította meg a román felkelők és a magyar kormány viszonyát. Az előbbieket által elkövetett atrocitásokat a keresztény kultúrkörben a kegyetlenség szinonimájaként használt barbár vandálok dúlásával hasonlította össze, amivel mintegy a civilizáción kívüli barbár világ részeseivé nyilvánította őket. A barbárok pedig még a háborút sem a civilizált világ „szabályai” szerint vívják, hiszen mindkét szerző erőteljesen hangsúlyozta, hogy ezeket a kegyetlenségeket irreguláris ellenségek követik el. Ezt a szembeállítást Kossuth azzal is felerősítette, hogy a román felkelők

³⁰ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100. Jefferson indiánokról alkotott véleményéről lásd *Thomas Jefferson: Notes on the State of Virginia*. In: *Uő: Writings*. Ed. Merrill D. Peterson. New York, NY 1984. 187–189.; *Uő: Jegyzetek Virginia államról (részletek)*. In: *Új rend egy új világban* i. m. 107.; *Lévai Cs.: Hogyan biztosítható* i. m. 224–225.; *Vajda Zoltán: A szeretet köztársasága. A szentimentalizmus hatása az Amerikai Egyesült Államok korai időszakájának politikai gondolkodásában*. Debrecen 2017. 105–119.; *Peter S. Onuf: Jefferson's Empire: The Language of American Nationhood*. Charlottesville, VA 2000. 18–52.

„a tudományok egyik székhelyét” Nagyenyedet is feldúlták, ami újabb bizonyítékkal szolgál arra, hogy ebben az esetben is – akárcsak Észak-Amerikában – a civilizáció és a barbárság áll szemben egymással. Arról pedig mindkét szerző egyértelműen írt, hogy a két hadszíntéren mely felek melyik oldalon állnak. „Természetesen” egyik Nyilatkozat sem említette a brit- vagy Habsburg-ellenes amerikai vagy a magyar tömegek, irreguláris egységek vagy a reguláris csapatok által elkövetett atrocitásokat.³¹

Kossuth a nemzetiségek felkeléseivel kapcsolatban „rácz lázadásról” és az „oláh népesség” fellázításáról írt, ami nagyon hasonlít ahhoz a kifejezéshez, amit Jefferson az őshonos amerikaiak és az afroamerikaiak háborús részvételével kapcsolatban alkalmazott. Úgy fogalmazott, hogy e csoportok harcra bujtogatásával a brit uralkodó „lázaást szított soraink között”. Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat végleges, a Második Kontinentális Kongresszus által jóváhagyott változatában ez a kifejezés kizárólag a „kegyetlen indián vademberek” cselekedeteire vonatkozott, ám Jefferson eredeti nyersfogalmazványában még az afroamerikaiakkal kapcsolatban is az olvasható, hogy III. György arra ösztökelte ezeket az „embereket, hogy fogjanak fegyvert ellenünk”, vagyis lázadjanak fel a fehér amerikaiak ellen.³²

Eredeti nyersfogalmazványában Jefferson egy egész bekezdést szentelt annak a kérdésnek, hogy a britek fehér amerikai rabszolgatartóik ellen igyekeztek fordítani az afroamerikai rabszolgákat. Ebben a részben azt vetette III. György szemére, hogy ő maga, illetve a britek felelősek az Észak-Amerikába irányuló rabszolga-kereskedelem kialakulásáért, illetve a rabszolgaság ottani meghonosításáért. Ennek során kifejtette, hogy „maga az emberi természet ellen folytatott kegyetlen háborút, egy olyan távoli nép egyedeiben sértve meg annak legszen- tebb, élethez és szabadsághoz való jogát, amely őt sohasem bántalmazta”. Ebben a részletben az az érdekes, hogy Jefferson a természetjogi érvelést használva alapvető természetes jogokkal rendelkező emberekként nyilatkozott azokról a rabszolgákról, akiket ő is birtokolt. Vagyis ő sem biztosította nekik azokat az alapvető természetes jogokat, amelyektől szerinte a brit uralkodó fosztotta meg őket. Ekkor, és a rabszolga-kereskedelemmel kapcsolatban is, háborúként jellemezte a rabszolgák beszerzését és Amerikába szállítását: „E kalóz háborút, a pogány hatalmak ezen gyakorlatát Nagy-Britannia keresztény királya viseli”. Ezen a ponton Jefferson megint azzal a retorikai eszközzel élt, amelyet az idegen zsoldosokkal és a „kegyetlen indián vademberekkel” összefüggésben is alkalmazott, vagyis a

³¹ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 906.

³² Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100.

keresztény civilizáción kívülállónak minősítette III. György ezen cselekedeteit, hiszen azok „a pogány hatalmak” gyakorlatára jellemzők.³³

A brit uralkodó azonban nem egyszerűen eltúrta a rabszolga-kereskedelmet, hanem „vétőjogát arra a lealacsonyító célra használta fel, hogy elnyomjon minden, e förtelmes kereskedelem betiltására vagy korlátozására irányuló törvényhozói kísérletet”. Jefferson arról természetesen hallgatott, hogy a rabszolgák forgalmazásában nem csupán brit, hanem amerikai kereskedők is tevékenyen közreműködtek. Azt sem említette, hogy a virginiai törvényhozás által valóban kezdeményezett lépések – jelentős vámok és illetékek kivetése a rabszolga-behozatalra – háttérben nem a rabszolgatartó rendszer felszámolásának szándéka állt. A virginiai fekete népesség növekedésében ekkoriban már nem az import, hanem a természetes szaporodás játszotta a döntő szerepet. Ráadásul a Chesapeake-öböl körzetének part menti, régebben művelés alá vont területein a búza javára visszaszorulóban volt a dohány termesztése, amihez viszont kevesebb munkáskézre volt szükség. A térség rabszolgatartói tehát a behozatal korlátozásával meg akarták gátolni a helyi rabszolgapiac telítődését, s ebből következően a rabszolgák árának esését, ami saját vagyonuk értékének csökkenéséhez vezetett volna. Nem beszélve arról, hogy a kivetett vámok révén az adott állam kormányzata is jelentős bevételekhez juthatott.³⁴

A Függetlenségi Nyilatkozatban Jefferson még egy érdekes utalást tett a rabszolgaságra. Azt róttá fel III. Györgynek, hogy „tulajdonuk elvételének és elkobzásának csábításával hitszegő lázadásokat szított polgártársaink körében”. Az uralkodó ugyanis „arra ösztökéli ugyanezen embereket [tudniillik a rabszolgákat], hogy fogjanak fegyvert ellenünk, és így vásárolják meg azt a szabadságot, amelytől ő fosztotta meg őket, s gyilkolják le azokat az embereket, akikre ő erőszakolta rá őket: ekképp váltva meg az egyik nép szabadsága ellen elkövetett bűneit azzal, hogy őket a másik nép élete elleni bűnökre bűjtja fel”. Jefferson itt arra utalt, hogy Virginia utolsó királyi kormányzója, John Murray, Dunmore negyedik grófja (1732–1809) 1775. november 7-én egy olyan nyilatkozatot bocsátott ki, amely szerint azok a rabszolgák, akik „Őfelsége csapataihoz csatlakoznak abból a célból, hogy [...] a gyarmatot visszatérítsék az Őfelsége Koronája és méltósága iránti megfelelő kötelességérzet állapotába”, elnyerik szabadságukat.

³³ Uo.

³⁴ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100. Ezt az érvelést Jefferson korábban már megjelentette, lásd *Jefferson, T.*: Brit-Amerika jogainak összefoglaló áttekintése i. m. 85. A rabszolgabehozatalt korlátozni kívánó virginiai törvényhozási erőfeszítésekre lásd *Taylor, A.*: *American Revolutions* i. m. 119. A Chesapeake-öböl menti termelők búzatermelésre való átállására: *Philip D. Morgan*: *Slave Counterpoint. Black Culture in the Eighteenth-Century Chesapeake and Lowcountry*. Chapel Hill, NC 1998. 170–178.

Dunmore az anyaország és a gyarmatok közötti konfliktus kiéleződését követően 1775 júniusában egy brit hadihajó fedélzetére tette át székhelyét. A képviselői gyűlés ezt az eljárást törvénysértőnek tekintette és a kormányzó jogkörét egy közbiztonsági bizottságra ruházta. Válaszul a kormányzó kihirdette a rendkívüli állapotot, csapatait pedig a rabszolgák fegyverbe szólításával próbálta megerősíteni. A rabszolgák brit oldalra csábítását nevezte Jefferson az amerikai rabszolgotartók „tulajdona elvételének és elkobzásának”. Jefferson szerint a brit uralkodó az afrikaiak rabszolga sorba vetésével megsértette azok „legszentebb, élethez és szabadsághoz való jogát”, vagyis e jogokat az afrikaiak vonatkozásában is érvényesnek tartotta. Azt viszont, hogy a rabszolgák a britek oldalára állva próbálták meg ezeket a természetes jogaikat a gyakorlatban is érvényesíteni, úgy értelmezte, hogy III. György „hítségő lázadásokat szított polgártársaink körében.” Dunmore proklamációja következtében egy nagyméretű rabszolgafelkeléstől való félelem lett úrrá Virginiában, s a kormányzónak azt is sikerült „elérnie”, hogy a virginiai rabszolgotartók szinte egy emberként a függetlenség ügye mellé álljanak. A hívás azonban nem maradt visszhang nélkül a rabszolgák körében. A kormányzó Chesapeake-öbölben cirkáló hajóhada csak 1776. augusztus 6-án – tehát már a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után – hagyta el a virginiai vizeket, s az év első felében még többször is felfegyverzett feketékből álló portyázó csapatokat tett partra.³⁵

Érdekes módon Kossuth érvelésében is nagyon hasonló gondolatokat lehet találni. A román felkeléssel kapcsolatban azt írta, hogy az „osztrák vezérek [...] fellázították az oláh népeiséget, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalizmussal gyilkolta, kínozza a védtelen magyar lakosokat”. Kossuth itt arra célt, hogy az 1848. áprilisi törvények és a jobbágyfelszabadítás a nemzeti kisebbségek tagjainak is biztosították a liberális szabadságjogokat, az ország egyenrangú lakosainak tekintve őket. A Habsburgok által felbujtott nemzetiségek azonban – a szabadsággal visszaélve – arra használták fel, hogy fegyverrel forduljanak felszabadítóik, a magyarok szabadsága ellen. Kossuthnak ez a gondolatmenete nagyon hasonlít Jefferson fentebb már említett érvelésére, aki eredeti nyersfogalmazványában arról írt, hogy a britek által felbujtott virginiai rabszolgák is visszaéltek a nekik biztosított szabadsággal, s arra használták fel azt, hogy fegyverrel lépjenek fel amerikai rabszolgotartóik

³⁵ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusban összegyűlt képviselőinek nyilatkozata i. m. 100. Transcription of Lord Dunmore's Proclamation (<https://bit.ly/2wnWiKT>, letöltés 2019. dec. 6.); Taylor, A.: *American Revolutions* i. m. 146–151.; Alan Taylor: *The Internal Enemy: Slavery and War in Virginia*. New York, NY 2013. 23–27. Az afroamerikaiak szerepéről a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazásában lásd Maier, P.: *American Scripture* i. m. 146–147.; Onuf, P. S.: *Jefferson's Empire* i. m. 155–158.

szabadságának korlátozása érdekében. A Dunmore felhívásának hatását tárgyaló passzusokban azonban Jefferson érvelése végképp ingoványos talajra merészkedett. Képmutató dolog volt ugyanis a rabszolgák számára szabadságot kínáló briteket azzal vádolni, hogy ők tehetnek a feketék rabszolga sorba vetéséről, miközben azok az amerikai hazafiak rabszolgái voltak.³⁶

Ugyanakkor sem a magyar, sem pedig az amerikai Nyilatkozatban nem olvashatunk arról, hogy az őshonos amerikaiakat és az afroamerikaiakat, illetve a magyarországi nemzetiségeket bármiféle sérelem érte volna, vagy bármiféle jogos igénnyel vagy követeléssel léphetnének fel az amerikai, illetve a magyar kormányzattal szemben. A magyar politikai elit kész volt az egyéni liberális szabadságjogok biztosítására a politikai értelemben egységesnek tekintett magyar nemzet minden tagja számára, de a nemzetiségeket nem kívánta kollektív jogokkal rendelkező közösségi entitásokként elismerni. Jefferson pedig rabszolgatartóként kész volt elismerni azt, hogy a rabszolgák természetes jogokkal rendelkező emberi lények, s elfogadta a rabszolgaság embertelen jellegét is. Ugyanakkor élete folyamán sohasem tartotta időszerűnek a rabszolgatartó rendszer felszámolását, így alig tett valamit érdekében. Mindehhez azonban azt is hozzá kell tenni, hogy Kossuth nem ismerhette Jefferson nyersfogalmazványát, amelyben a rabszolgasággal kapcsolatos érvek olvashatók. A Második Kontinentális Kongresszus ugyanis szinte egyhangúlag úgy döntött, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat végleges változatából kihagyja ezt a logikai ellentmondásokkal terhelt részletet.³⁷

Utószó

Az amerikai függetlenségi küzdelem győzelemmel ért véget, az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatnak pedig a modern amerikai nemzettudat 19. század eleji kialakulásától kezdődően olyan kultusza lett, amely a nagyhatalommá váló Amerikai Egyesült Államok megszentelt alapító dokumentumává magasztosította azt.³⁸ A magyar szabadságharc viszont elbukott, és Magyarország még jó 70 évig nem vált olyan értelemben vett független országgá, amilyennek a magyar Függetlenségi Nyilatkozat tenni szeretne volna. Sem a bukás utáni húsz év, sem

³⁶ A magyar nemzet Függetlenségi Nyilatkozata i. m. 906.

³⁷ Jefferson rabszolgaságra vonatkozó felfogására magyaról lásd *Lévai Csaba*: „Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos”. Thomas Jefferson és a rabszolgaság problémája. *Aetas* 16. (2001) 1. sz. 5–26.; *Vajda Z.*: A szeretet köztársasága i. m. 120–136. Arra vonatkozóan, hogy a Kongresszus miért hagyta ki Jefferson nyersfogalmazványának afroamerikaiakat tárgyaló passzusának legnagyobb részét a Függetlenségi Nyilatkozat végleges változatából: *Maier, P.*: *American Scripture* i. m. 146–147.

³⁸ A Függetlenségi Nyilatkozat „felmagasztosulására” lásd *Maier, P.*: *American Scripture* i. m. 175–208. A modern amerikai nemzettudat kialakulásáról lásd *David Waldstreicher*: *In the Midst of Perpetual Fetes: The Making of American Nationalism*. Chapel Hill, NC 1997.

pedig a dualista időszak nem volt alkalmas arra, hogy a magyar dokumentumnak olyan, szinte vallásos kultusza alakuljon ki, mint amerikai társának. Úgy vélem, hogy manapság a Függetlenségi Nyilatkozat fontos helyet foglal el ugyan a hazai közösségi emlékezetben, de nem úgy, mint egy dicsőséges jövő kezdetét jelző önálló fejlődés kiindulópontja – ahogyan ez az amerikai Nyilatkozat esetében megfigyelhető –, hanem mint a tragikus, de heroikus nemzeti múlt mementója.

CONSIDERATIONS ON THE COMPARISON OF THE AMERICAN (1776)
AND HUNGARIAN (1849) DECLARATIONS OF INDEPENDENCE

by Csaba Lévai

SUMMARY

Similarities between the American and Hungarian Declaration of Independence were discussed by contemporaries, and the issue has also been examined by historians. Yet most of these investigations have so far focused on a formal comparison of the two documents, or on the identification of their ideological roots, with much less attention paid to textual analysis. Discussing the role played by the conscious presentation of violence in the two Declarations, the present paper aims to apply this second approach. It highlights how the authors of these documents, in order to enhance the influence of their message, used “elements of violence.” The article does not aim at providing a comprehensive comparison of the two Declarations; alongside the aspect of “elements of violence,” it only deals with certain factors (such as the circumstances of their birth) which appeared important from the perspective of the analysis.